

# Hannah Arendt, pentsatzeko ausardia

Hannah Arendt ezagutzeko hastapenak

Yolanda Barrios Colodrón

*Filosofia irakaslea Bigarren Hezkuntzan eta Agora  
Filosofia Elkarteko kidea*

**D**atozen lerroetan saiatuko gara Hannah Arendt filosofoari sarrera xume bat egiten. Artikuluaren asmoa batik bat Bigarren Hezkuntzara bideratzen da, Batxilergora, hain zuzen ere, non laster Filosofiaren Historia ikasgaiko irakasleek bi emakume filosofoen ekarpena azaltzeko erronkari heldu beharko dioten. Bazen garaia.

Emakumeen ikusezintasuna kulturaren arlo guztietan nabaria da, eta filosofian ez da desberdina. Emakume filosofoak ez daude sartuta filosofiaren historiak eraikitako kontakizunean. Azken urteotan horren alde ahaleginak egiten hasi dira. Horren adibide Bartzelonako Unibertsitatean Fina Birulés Bertranek bultzatutako ikerketak eta argitalpenak. Baina faltan dugu eginahal horien isla Bigarren Hezkuntzako programetan. Simone de Beauvoir eta Hannah Arendt Batxilergoko bigarren mailako Filosofiaren Historian sartzea bada urrats bat, apala bada ere. Nonbaitetik hasi behar. Espero dugu datozen ikasleen belaunaldi berriek filosofiaren historia ikasteko aukera izatea, lehenik, eta filosofoen sexua maskulinora murriztuta ez egotea, arren.

Arendten identitateari eta biografiari buruz hainbat datu eta zehaztapen komentatu ondoren, bere hiru lan nagusiei buruzko ideia nagusi batzuk aurkeztuko dira.

## **Hannah Arendt, pentsatzera ausartu zen xx. mendeko emakume judua**

Hannah Arendten pentsamenduari hainbatetan ez zaio eman filosofian merezi duen garrantzia, bere ekarpenetako asko teoria politikoaren<sup>1</sup> eremuan kokatu baitira. Hala ere, ezin ditugu ahaztu sustrai filosofikoak bere kontzeptuen eraikuntzan. Berarentzat, pentsatzea bereiztea da, kontzeptuetara eta galderetara behin eta berriz itzultzea. Etengabeko argitze kontzeptuala egiten du. Dauden kontzeptuak desagiten ditu eraberritzeko eta berreskuratzeko. Baina argitze terminologiko hori ez du arazo logiko edo gramatikal huts gisa hartzen, baizik eta perspektibaren bilaketa gisa. Horrez gain, Arendt etengabeko elkarrizketan aritzen da bai tradizio filosofikoarekin,<sup>2</sup> bai bere garaiko filosofo bidaideekin.<sup>3</sup>

Arendten filosofia hainbat jatorritako iturriek<sup>4</sup> elikatzen dute. Ulertzeko grinak eta pentsamendu bakarrera ez makurtzeko borondate tinkoak gidatzen dute bere ibilbide intelektuala, topikoetatik kanpo ideia propioak bilatuz.

Arendten ezaugarri intelektualen artean, ausardia da nabarmentarikoa. Hainbeste miresten duen Kant filosofoaren aginduari (*Sapere aude!*) jarraitzen dio garaiko gai guztiez arduratuz, aztergaien ohiko mugak gaindituz, bere metodoak landuz, hau da, heterodoxia metodologikoa erakutsiz. Hori dela eta, ortodoxia akademikoak bere lanak kritikatzeko dituzte batzuetan.

Hannah Arendt xx. mendeko filosofoa dugu, mendeko gertaera erabakigarrien esperientzia izan duena (Bernstein 2019). Totalitarismoa eta bazterketa sufritu ditu, eta horren lekukotasuna ematen digu bere testuetan, ulermen saiakerak kementsu horietan. Horregatik, bere pentsamenduaren abiapuntua berak izandako esperientziak direnez, Arendten biografiaz arduratu behar dugu hobeto ulertzeko.

Baditugu hainbat iturri interesgarri horretarako: batetik, Elisabeth Young-Bruehlen 1982ko biografia; bestetik, Laure Adlerrek 2005ean idatzitakoa.<sup>5</sup> Horiek dira txalotuenak, baina horiekin ez da agortzen eskaintza. Hamaika liburu topa ditzakegu Arendten biografiaren berri ematen dutenak, eta, horiez gain, Interneten bitartez eskura daiteke bere bizitzako gertaerei buruzko informazioa.

Bere bizitzako gertaerak ezagutzea garrantzitsua da (aurrerago batzuk aipatuko ditugu), baina ezer baino lehen adieraztekoa da, narrazio kronologikoaz aparte, agian interesgarriagoa gerta daitezkeela horiek egituratzeko moduak. Bi aipatuko ditugu. Arendtek berak adierazitakoa eta Ken Krimsteinek (2021) egindakoa.

Hannah Arendten egituraketaren arabera, badaude bere bizitzan bi shock, filosofikoa eta errealtatearena. Lehenengoa 1920ko hamarkadan koka dezakegu, bere ikasketa filosofikoak Berlin, Malburgo eta Friburgon burutzen dituenean, Jaspers eta Heideggerren existentziaren filosofiarekin topo egitean. Bigarrena, 1933ko otsailaren 27an, Reichstageko sutearen egunean datatu dezakeguna, Alemanian mugimendu nazionalsozialista sendotzearen eta totalitarismoaren adierazle moduan har daitekeena. Bi esperientziek mugimenduan jartzen dute ulertzeko beharra. Lehen etapa, beraz, bere formakuntza filosofikoarena da; bigarrenean, modu mingarrian filosofien baliogabetasunaz ohartzen da. Edo, zehatzago, filosofien baliogabetasuna, pentsamendu kritikoa izan beharrean, burutazio iruzurgileen ezkutaleku bihurtzen denean. Horregatik, ekiteari eta, beranduago, teoria politikoari eskaini dizkie bere ahaleginak.

Arendten pentsamenduari ez zaio eman filosofian merezi duen garrantzia, bere ekarpenetako asko teoria politikoaren eremuan kokatu baitira. Hala ere, ezin ditugu ahaztu sustrai filosofikoak bere kontzeptuen eraikuntzan

Krimsteinek, *Las tres vidas de Hannah Arendt* eleberri grafiko gomendagarrian, hiru ihesaldiren bitartez kontatzen digu Arendten biografia. Berlin, Paris eta New York dira babeslekuak bere bizitzako momentu ezberdinetan.

Esandako irizpideek (shockarena edo ihesaldiena) ikuspuntu sakonagoa eta errerealagoa gehitzen diote kontakizun kronologiko hutsari, eta konnotazio berriak gehitzen dizkiote narrazioari.

Hemen datu biografiko batzuk bakarrik eskainiko ditugu eskematikoki:

- 1906ko urriaren 14an jaio zen, Linden-Limerren (Hannoverreko distritu bat da gaur egun). Bere familia judua da, judu sekularizatua, hau da, erlijio praktikatik erabat urrundua. Hiru urte dituela, Königsbergera doa bizitzera.
- 1920an, 14 urte dituela, Kanten *Arrazoimen hutsaren kritika* (1781) eta Jaspersen *Mundu ikuskeren psikologia* (1919) irakurri ditu.
- 1923an, grekoa ikasten du. Garai horretan Kierkegaard ere irakurtzen du.
- 1924an, unibertsitatera sartzeko azterketa gainditzen du (*Abitur*). Urte berean, Marburgoko Unibertsitatean (Hesse) hasten ditu ikasketak (Heidegger, Hartmann eta Bultmann, bere irakasleen artean).
- 1926an, Friburgoko Albert Ludwig Unibertsitatera doa Edmund Husserlekin ikastera.
- 1928an, doktoregoa burutzen du Karl Jaspersen tutoretzapean, *Maitasunaren kontzeptua Agustin Hiponakoarengan* tesiarekin.
- 1929an, Günter Sternekin ezkontzen da. Berlinen bizi dira.
- 1930 eta 1932 urteen artean, *Rahel Varnhagen. Emakume judu baten bizitza* idazten du.
- 1933ko otsailaren 27an, Reichstageko suteak sionista alemaniarren alde ezkutuko laguntza lanak egitera bultzatzen du. Uztailan, Berlinen atxilotua eta atxikia. Askatutakoan, alde egitea erabakitzen du. Abuztuan, Alemaniatik Parisera alde egiten du amarekin.

- 1937an, Günter Sternengandik dibortziazten da. Urte berean alemaniar nazionalitatea kentzen diote, Nuren-bergeko *lege* berriak juduei aplikatzen dizkietelako.
- 1938tik 1939ra, Txekoslovakia eta Austriako ume juduak Palestinara eramateko tramiteak eta laguntzaren kudeaketa egiten ditu. Hebreera ikasten ere hasten da.
- 1940ko urtarrilean, Heinrich Blücherrekin ezkontza.
- Maiatzetik ekainera, errefuxiatu esparru batean sartuta, Gursen (Frantzia). Handik alde eginda, amarekin eta senarrarekin biltzen da Marseillan.
- 1941 eta 1949 urteen artean, Lisboatik Estatu Batuetara doa. Kazetaritzan eta ikerketan dabil. Elkarte juduetan zuzendaritza lanak burutzen ditu.
- 1948an, ama hiltzen zaio.
- 1949an egiten du lehen bidaia Europara Bigarren Mundu Gerraren ostean. Hortik aurrera, bidaia asko egingo ditu.
- 1951n, hamalau urtez aberrigabea izan ondoren, amerikar nazionalitatea eskuratzen du. *Totalitarismoaren jatorriak* liburua argitaratzen du.
- 1952 eta 1961 urteen artean, ikerketak eta bidaiak egiteko hainbat jatorritako diru laguntzak jasotzen ditu. Unibertsitate ezberdinetan hitzaldiak, ikastaroak eta kurtsoak ematen ditu. Artikuluak argitaratzen ditu.
- 1958an, *Giza kondizioa* argitaratzen du.
- 1962an, Israelera doa *The New Yorker* aldizkariak bidalita, Eichmannen aurkako epaiketaren behatzaile gisa.
- 1963an, *The New Yorker* aldizkariak argitaratzen ditu Eichmannen aurkako epaiketari buruzko Arendten erreportajeak. Izugarritzko polemika sortzen da horien inguruan. *Eichmann Jerusalem* eta *Iraultzari buruz* liburuak argitaratzen dira.
- Chicagoko Unibertsitatean kurtsoak ematen ditu, eta horretan segitzen du hil arte.
- 1967an, Sigmund Freud saria ematen diote. Bestalde, New Yorkeko Unibertsitatean katedradun izendatzen dute.
- 1969tik Yale Unibertsitatean ere irakasle da hil arte.

- 1970ean, senarra hiltzen zaio.
- 1975a da bere bizitzako azken urtea. Sonning saria jasotzen du Danimarkan, eta Heidegger bisitatzera doa. Abenduaren 4an hil zen New Yorken. *Gogoaren bizitza* liburua amaitu gabe uzten du.

Zertzelada biografiko eskematiko horien ondoren, agian komeniko litzateke gure filosofoaren profil txiki bat egitea: emakume judua, alemaniar aberrigabea, paria kontzientea...

Emakumearen gaiaren aurrean, Arendten jarrera ikergai polemikoa izan da. Gausekin izandako elkarrizketan, erantzuna saihesten du estereotipoetara joz, modu ironikoan hitz eginez:

Emakumeentzat ez diren lanbide batzuk daude. Emakume bat aginduak ematen hasten denean, horrek ez du itxura onik, saiatu beharko litzateke jarrera horietara ez iristen, emakume izaten jarraitzea axola bazaio. Pertsonalki, ez zait inoiz axola izan. (Arendt, 2019)

Hala ere, ez du beti horrelako jarrera ironiko eta axolagabea hartzen. 1932an Alice Rühle-Gerstelen *Das Frauenproblem in der Gegenwart* (Emakumearen arazoa gaur egun) liburuaren kritikan, emakumearen emantzipazioa bizitza publikoan go-

Emakumearen gaiaren aurrean, Arendten jarrera ikergai polemikoa izan da. Feminismoa urrutitik ikusten du. Bestalde, bere jarrera aztertuz ikuspuntu feministatik egin diren hainbat tesi aurkako ondorioetara heldu dira

raipatzen du, baina bere mugak ere eztabaidatuz, batez ere ezkontzan eta bizitza profesionalean. Emakumeak gizartean pairatzen duen «mespretxu faktikoa» egiaztatzen du, eta bere independentziarekin bateragarriak ez diren betebeharrak kritikatzeko dituen. Hala eta guztiz ere, Arendtek feminismoa urrutitik ikusten du. Alde batetik, fronte politikoak «gizonen fronteak» direla azpimarratzen du; eta, bestetik, mugi-

mentu feministak «zalantzarriak» direla uste du, gazteen mugimenduak bezala, biek –klase sozialak gainditzeko dituzten

egiturekin– porrot egin behar dutelako alderdi politiko eragingarriak sortzeko ahaleginean. Ageri denez, hor erakusten duen jarrera bat dator hainbatetan talde politiko ezkertiarrek agertu dutenarekin. Ez da, hortaz, harrigarria. Bestalde, Arendten jarrera aztertuz ikuspuntu feministatik egin diren hainbat tesi aurkako ondorioetara heldu dira. Agian interesgarria izango litzateke pentsatzea zein jarrera izango lukeen, kontuan izanda 1969ko ‘Reflections on Little Rock’ artikuluan elkarteei eta talde antolatuei buruz esandakoa; izan ere, horien gaitasun eraldatzaileaz idatzi zuen, eta horrek aldaketa ekar lezake mugimendu feministari buruzko bere ikuspuntuan. Baina, orain, utzi egingo dugu hipotesien bidea.

Emakume judua dugu Arendt. Familia judu jatorrikoa izan da ere, horren kontzientziarik ez du hartzen eskolan jakinarazi arte. Ez du inoiz bere judu izaera edo identitatea ukatzen. Alemanian jaioa eta Alemaniatik alde egitera behartua judua izateagatik. Horregatik ez du bere burua alemaniar herriaren parte ikusten, nahiz eta esan alemanarekin identifikatzen dela. Erbesteratzearen ondorioz, eskubide zibikoak galtzen ditu, eta juduen auziari erantzun teoriko eta praktikoa eman behar dio. Sionismoarekin harreman konplikatua. Parisko garaian aktibismoan murgiltzen da, zerbait egin behar da eta. Baina beti ahalegintzen da distantzia kritiko bat mantentzen, pentsatzeko, aske izateko.

Bere obraren berri emateari ekingo diogu datozen lerroetan. Idazle oparoa dugu Hannah Arendt, hamaika artikuluren eta liburu batzuen egilea. Horietatik hiru aukeratuko ditugu haren ideia batzuk jasotzeko.

### ***Totalitarismoaren jatorriak***

*Totalitarismoaren jatorriak* liburuarekin hasiko gara. 1954an hasten da idazten, baikortasunak eta etsipenak jota. Lau urte behar ditu amaitzeko. Liburuan ikertzen ditu dominazio totalitarioa agertu ahal izateko zein elementuk hartzen duten parte. Ez ditu bilatzen kausak, fenomenoak azaltzen dutenak,

baizik eta zein elementu dauden lehendik eta nola zertzen diren menderatzeko era berri batean.

Liburuak hiru atal ditu: antisemitismoa, inperialismoa eta totalitarismoa. Hiru atalen arteko konexio falta kritikatu da, eta nazismoaren eta estalinismoaren arteko lotura berria ere izan da polemikarako gai. Hori dela eta, Gerra Hotzaren garaiko antikomunismoa leporatu zaio.

Hannah Arendtek totalitarismoa definitzen du garaiko konpondu gabeko arazoetan topatzen diren elementuen amalgama gisa. Aipatzen dituen arazoen artean honakoak daude: antisemitismoa, nazio estatuaren gainbehera, arrazakeria, lurraldeen inbasioa, masa-gizartea... Arazo horien jatorrian, konpondu behar diren hainbat auzi zehazten ditu Arendtek, hala nola juduen auzia, herrien antolaketa berria, gizatiartasunaren kontzeptu berri baten beharra, Mendebaldeak sortutako *giza* kontzeptu abstraktua ordeztuko duena. Galdera horrela adieraz daiteke: nola bihurtu ziren juduen auzia eta antisemitismoa nazismoaren, mundu gerraren eta Holokaustoaren katalizatzaile?

Diskurtso totalitarioak gogoeta egiteko gaitasuna eta iriztiak adierazteko ahalmena lokartzen ditu. Diskurtso hori pobrea da: izan ere, topikoz beteta dago, arrunkeria gorai-patzen du, mehatxuak eta hizkuntza emozionala erabiltzen ditu. Izatez, diskurtso ideologikoa eta totalitarioa pareka daitezke bietan etsaia deabrutu egiten delako, edozein kritika deuseztatzen dutelako, bereizteko gaitasuna ezabatzen dutelako, herritarren arteko liskarretara eta polarizaziora eramaten dutelako.

Hannah Arendten arabera, menderatze totalitarioak ez du aurrekaririk, ez litzateke antolaketa politiko modu berri bat izango, baizik eta politikaren ezabaketa, gizateriaren erabateko ezabatzearen ondorioz. Totalitarismoaren gaitz erradikala erabateko menderatze-sistema bat izatean datza, bizikidetza eta koexistentzia eragozten dituen gobernu-modu bat.

Gobernu totalitarioaren ezaugarri hauek deskribatzen ditu Arendtek *Totalitarismoaren jatorriak* liburuan:

- Lider bakar batengan botere guztiak biltzen dira.
- Ideologia horrek historia osoa azaltzen du, erregimen totalitarioa eta haren politikak justifikatuz.
- Gizabanakoek batzuk besteen gainetik daudela uste dute; barneko etsaia, sakrifikatu beharrekoa, identifikatzen dute.
- Gizabanakoa deuseztatzen du eskubideen subjektu gisa, herritar gisa.
- Erabateko izua ezartzen du, izua erabateko dominazioaren funtsa delako; kontzentrazio-esparruak gobernu totalitarioaren erakunderik kontsekuenteenak dira, erabateko dominazioaren ideal soziala.
- Lotura naturalak, espazio intimoak eta familia-loturak suntsitzen ditu. Herri baten bizitza (soziala eta pribatua) hiltzen du.
- Gobernu burokratiko hutsa.
- Estatuaren esparru guztiak (juridikoa, ekonomikoa, zientifikoa, pedagogikoa), bai politikoak direnak, bai politikoak ez direnak, politika bihurtzen dira eta bizitza pribatua desagertzen da.
- Armada nazionalaren ordezkariak polizia sekretua jartzen du.
- Lege-erakundeak ustelkeria.
- Adierazpen, bilera eta prentsa askatasunak ezabatzen ditu.
- Indibidualismo taldekoa garatzen du eta masak antolatzen ditu. Masak zenbakietara murrizten dira, edo bereizi gabeko pertsonen agregatu sinpleetara.
- Indibidualtasunaren, autonomia pertsonalaren suntsiketa. Jadanik ez da bereizten gizabanako bat bestearengandik. Gizakiak espeziemen huts bihurtzen ditu, gorpu bizidun. Azken finean, gizakiak alferrikakoak dira sistema totalitarioan.

Hannah Arendtentzat, Alemania nazia eta estalinismoa totalitarismoaren bi kristalizazio historiko dira, eta Hitler ez da historiako gaizkilerik okerrrena. Bere krimenetan ere ez du berritasunik ikusten, ezta horretan parte hartzen duten pertsonen kopuruan ere. Berria da horrek eragindako absurdo ideologikoa, bere exekuzioaren mekanizazioa eta

hiltorian dauden mundu baten antolaketa programatua, non jada ezerk ez duen zentzurik.

Totalitarismoaren inguruan Arendten ikerketek orain arte esandakoek Manuel Cruzek *Giza kondizioa* liburuaren espainiar edizioaren hitzaurrean azpimarratu zuena erakusten digute: «Haren ustez, totalitarismoa ez da bakarrik garrantzi handiko fenomeno historikoa, azalpen filosofikoaren kategoria ere bada» (Arendt 1993: Sarrera).

### ***Giza kondizioa***

*Giza kondizioa* liburuan, Hannah Arendtek bere antropologiaren aldamio kontzeptualak eta bere teoria politikoaren premisak eraikitzen ditu. Bizitza aktiboa azaltzen du kategoria nagusi gisa. *Vita activa*-ren oinarriak aztertzen saiatzen da, *vita contemplativa*-ren aurrean, modernitatea iritsi arte. Analisi horrekin, totalitarismoak eragindako desintegrazio politikoa

ulertu nahi du. Izan ere, totalitarismoak, dena politiko bihurtzean, politika deuseztatzen du. Bere konklusioa: espazio publiko ziurtatu behar da, politika elkarrizketaren eremua, mundutasunean eta aniztasunean oinarritutako elkarrizketa.

Bizitza aktiboak hiru baldintza ditu –azaltzen digu Arendtek–, eta hiru kategoria: ‘bizitza’, ‘mundutasuna’ eta ‘aniztasuna’; eta bakoitzak,aldi berean, dagokion gauzatze

Giza bizitzak hiru  
jarduera ditu bere  
garapenean: lana,  
ekoizpena eta  
ekintza. Hirurek,  
jaiokortasunarekin eta  
hilkortasunarekin batera,  
osatzen dute giza  
kondizio orokorra

eremua du: ‘lana’, ‘ekoizpena’ eta ‘ekintza’; beraz, lana bizitza da, ekoizpena mundua da eta ekintza aniztasuna da. Illo horretatik, giza bizitzak hiru jarduera ditu bere garapenean: lana, ekoizpena eta ekintza. Hirurek, jaiokortasunarekin eta hilkortasunarekin batera,osatzen dute giza kondizio<sup>6</sup> orokorra.

Bizitzako premiei (jan, edan, jantzi, lo egin...) erantzuten dieten giza jarduera guztiei dagokie *lana*; eta, bestalde, gizakiak material naturalez objektu iraunkorrak ekoizteko burutzen dituen jarduerak sartzen dira *ekoizpenean*. *Ekintzak* gizakiak berezkoena duen gaitasuna garatzen du: aske izateko gaitasuna. Baina askatasuna ez da aukeratzeko gaitasun soil, emandakoa gainditu eta zerbait berria hasteko gaitasuna baizik; gizakiak jarduten duenean baino ez du gainditzuten natura. Ekintzaren kontzeptuan hiru ezaugarri azpimarratzen ditu: giza aniztasuna, giza harremanen izaera sinbolikoa eta jaiokortasuna edo hasiera, hilkortasunaren aurkakoa den heinean.

Lana, ekoizpena eta ekintza bizitza aktiboaren jarduerak edo bizitza aktiboa adierazteko moduak dira. Jarduera horiek *eremu publikoan* garatzen dira, besteekin kontaktuan. Hala ere, lana eta ekoizpena *eremu pribatuan* ere gerta daitezke.

- *Lanak* prozesu biologikoei egiten die erreferentzia, bai eta norbanakoaren eta espeziearen biziraupena ziurtatzeari ere. Lanaren barruan sartzen dira *bizitzako* oinarritzko beharrak asetzerak daramaten jarduerak.
- *Ekoizpena* ez da espeziearen biziraupenerako behar naturala. Bere izaera *mundutasuna* da: objektu iraunkorren ekoizpena.
- *Ekintza* da gauzen bitartekotzarik behar ez duen jarduera bakarra. Gizatiarra baino ez da, eta *aniztasuna* da bere baldintza. Munduan gizakiok gaude, ez gizakia. Aniztasuna politikarako ezinbestekoa da. Ekintzak besteen presentzia behar du. Ekintzarekin askatasuna garatzen dugu. Bestalde, ezin dugu jakin ekintza politikoaren azken emaitza, ez dago hori auresaterik, ezin baitira kontrolatu sortaraziko dituen ondorio edo emaitzak.

## ***Eichmann Jerusalem***

Liburuak sortarazten duen polemikak lintxamendu forma hartzen du. Eztabaidaren alderdi nagusiak: prozesua eta

haren gidaritza, Eichmann eta gaizkiaren hutsalkeria eta, azkenik, juduen kontseiluak (*Judenräte*) eta horien parte hartzea sarraskiaren antolaketan.

Epaiketari dagokionez, Arendtek kritikatzan du historiari egiten zaiola epaiketa bat gizon baten krimenei baino gehiago. Bestalde, *Totalitarismoaren jatorriak* liburuan Hannah Arendtek jada ondorioztatzen du 'Azken Soluzioaren' beritasuna hilketa masiboak direla, kanpoko arrazoirik eta helburu ulergarririk gabe egin direnak, emoziorik gabe, krimena ohiko administrazio-jokabide bihurtzen dutenak, non gogoratzeak zentzurik izango ez lukeen. Ildo horretan, Eichmannen aurkako prozesuak bere tesia egiaztatzeko balio dio, Eichmannengan ikusten baitu pentsatzen ez duen erdi-purdiko pertsona bat, hobe esanda, gehienak bezalako gizaki arrunta, leporatzen zaizkion ekintzen erantzule dela ukatzen duen burokrata bat: aginduak betetzen ditu, besterik ez.

*Gaizkiaren hutsalkeriaren kontzeptuarekin*, Hannah Arendt Eichmann fenomenoaren ulertzen saiatzen da. Zoritxarrez, Arendtek erabilitako gaizkiaren inguruko kontzeptua zaila da azaltzeko eta zehazteko. Hori dela-eta, gaizki-ulertuak eragiten ditu. Arendti leporatzen zaio kriminal nazia justifikatzea. Gaizkiaren hutsalkeriaren kontzeptua, Eichmanni esleitzen dion pentsamendu edo gogoetarik eza, ez da ondo ulertzen. Arendtek 'Post scriptum' testuan baieztatzen du: «Eichmann ez zen ergela. Buruarinkeria hutsak –ergelkeriarekin inola ere berdindu ezin dena– bultzatu zuen garai hartako gaizkile handienetakoa bihurtzera» (Arendt 2008: 312).

Azkenik, komunitate judua gehien hunkitzen duena juduen kontseiluei egindako kritika da. Horren ondorioz, Arendtek kritika bortitzak eta eraso amorratuak jasotzen ditu komunikabideetan. 🌸

## Oharrak

1. Egia da ogibidez ‘filosofo’ gisa sailkatua izatea arbuiazen zuela, eta ‘filosofia politiko’ terminotik ere aldentzen zela, nahiago baitzuen bere burua eta bere argitalpenak ‘teoria politikoaren’ barruan sailkatu. Horrela adierazi zuen Günter Gausekin elkarrizketan aritu zenean (Arendt 2019). Hala ere, hemen ematen dira arrazoiak Arendt filosofotzat hartu ahal izateko. Ildo beretik doa bere iruzkina *La vida del espíritu* liburuan, filosofo profesionaleri buruz mespretxuz hitz egiten duenean.
2. Aristotelesekin, Agustin Hiponakoarekin, Makiavelorekin, Kantekin, Hegelekin, Nietzschekin, Marxekin.
3. Heideggerrekin, Jaspersekin, Hartmannekin, Bultmannekin, Husserlekin, Jonasekin.
4. Judaismoa, kristautasuna, ontologia, teologia, historia, literatur kritika, poesia...
5. Young-Bruehlena Hannah Arendten korrespondentzia guztiaren argitalpena baino lehenagokoa da; egilea Arendten ezaguna da, bera-rengandik oso gertukoa, azken aldian batez ere. Adlerrenak gutun bilduma oso ezagunekin eta argitaratu gabeko materialarekin ere egiten du lan. Young-Bruehlen ikuspuntua urrunxeagokoa da, Adlerrena enpatikoagoa. Young-Bruehlek Arendten ibilbide intelektuala erakusten digu, bere burua munduarekin jokoan jarritz; Adlerrek bere burua besteekin jolasean bilatzen duen emakume bat erakusten digu. Zein aukeratu? Biak!
6. *Giza kondizioa* eta *giza natura* ez ditugu nahasi behar. Arendtek esaten digu ezberdinak direla, eta giza kondizioari dagozkion jarduera eta ahalmen guztiak ez direla giza naturaren antzekoak. Izatez, Arendtek azpimarratzen du giza natura definitzeko saiakerak jainko baten sorreran amaitzen dutela ia beti. Nola definitu ahal izango genuke geure burua, munduko objektuekin egiten dugun antzera, subjektuak izanda? Hor dago koxka!

## Bibliografia

- Adler, Laure (2019): *Hannah Arendt. Una biografía*, Bartzelona, Ariel.
- Arendt, Hannah (1993): *La condición humana*, Bartzelona, Paidós.
- (2002): *La vida del espíritu*, Bartzelona, Paidós.
- (2008): *Eichmann Jerusalem*, Bilbo, Klasikoak. Itzultzailea: Koro Navarro.
- (2011): *Diario filosófico 1950-1973. Notas y apéndices 1950-1973*, Madrid, Herder.

- (2019): *La pluralidad del mundo. Antología*, Bartzelona, Taurus.
- (2021): *Indarkeriaz*, Iruñea, Katakarak. Itzultzailea: Itziar Diez de Ulzurrun Sagalà.
- Bernstein, Richard J. (2019): *¿Por qué leer a Hannah Arendt hoy?*, Bartzelona, Gedisa.
- Birulés, Fina; Rius, Rosa (bilk.) (2011): *Pensadoras del siglo xx. Aportaciones al pensamiento filosófico femenino*, Madril, Instituto de la Mujer.
- Krimstein, Ken (2021): *Las tres vidas de Hannah Arendt. La tiranía de la verdad*, Bartzelona, Salamandra Graphic.
- Larrauri, Maite (2001): *La libertad según Hannah Arendt*, Valentzia, Tàndem Edicions.
- Young-Bruehl, Elisabeth (2006): *Hannah Arendt. Una biografía*, Bartzelona, Paidós.